

<https://jacek.kwasniewski.org.pl>

Jacek Kwaśniewski

Na podstawie Jean-Honoré Fragonard,, The Happy Lovers (1760-1765)

[3] Lęk przed śmiercią jako siła kulturotwórcza - mapa zjawiska i zapytania do literatury

Od 55 podgrup do 265 rdzeni semantycznych

Ostatni etap dekompozycji 1 → 17 → **55** → **265**

Jakie cechy muszą mieć rdzenie, aby przeszukiwanie literatury
dawało ogląd kultury szeroki, głęboki i wielostronny

marzec 2026

Wprowadzenie do serii

Poniższy zestaw ośmiu tekstów przedstawia projekt mapowania kulturotwórczej roli lęku przed śmiercią. Moją intencją nie jest wyjaśnianie, szukanie przyczyn czy odkrywanie mechanizmów. Cel jest o wiele skromniejszy - zrobić możliwie dokładną mapę tego, w jakich obszarach kultury i poprzez jakie kanały lęk przed śmiercią działa kulturotwórczo - oraz przygotować narzędzie, które pozwoli to sprawdzić w literaturze naukowej.

Mapa powstała przez stopniową dekompozycję tezy ogólnej i zwiększanie rozdzielczości opisu: od ujęcia makro, przez podgrupy, po rdzenie semantyczne, które mogą zostać, przy pomocy narzędzi AI, zamienione na embeddingi i użyte do semantycznego przeszukiwania korpusu literatury. W tym sensie mapa staje się zbiorem zapytań zarzucanych na literaturę jak sieć. Chcemy zobaczyć, co zostało już opisane, co pominięte, czemu poświęcano dużo uwagi, a czemu mało.

Dwa teksty mają charakter metodologiczny. Opisują zasady budowy rdzeni oraz rolę analizy matematycznej w kontroli jakości mapy (kolizje, luki, nadmierne skupienia). Całość traktujemy jako hipotezę roboczą do weryfikacji, nie jako rozstrzygnięcie.

Zainteresowanym udostępniam model Excela ze szczegółową analizą statystyczną rdzeni semantycznych.

Teksty:

- [1] Rozpisanie tezy, że lęk przed śmiercią jest kulturotwórczy, na siedemnaście makro twierdzeń (grup). Pierwszy etap dekompozycji $1 \rightarrow 17 \rightarrow 55 \rightarrow 265$
- [2] Rozpisanie siedemnastu makro twierdzeń na pięćdziesiąt pięć podgrup. Drugi etap dekompozycji $1 \rightarrow 17 \rightarrow 55 \rightarrow 265$. Uzasadnienie i schemat opisu podgrup
- [3] Od 55 podgrup do 265 rdzeni semantycznych. Ostatni etap dekompozycji $1 \rightarrow 17 \rightarrow 55 \rightarrow 265$. Cechy rdzeni, aby przeszukiwanie literatury dawało ogląd kultury szeroki, głęboki i wielostronny
- [4] Metodologia. Zasady budowy rdzeni semantycznych dla modelu embeddingowego
- [5] Metodologia. Rola matematyka w budowie rdzeni semantycznych

Załącznik do tekstu [2]. Pięćdziesiąt pięć podgrup (lista opisów)

Załącznik do tekstu [4]. Tabelaryczny opis grup (17), podgrup (55) i rdzeni (265)

Załącznik do tekstu [4]. Opis strukturalny 265 rdzeni semantycznych

Spis treści

Wstęp: Układ opracowania	3
Geneza i struktura modelu mapowania kultury.....	3
Logika i parametry rdzenia semantycznego.....	4
Szerokość pokrycia. Mapa obszarów i przedmiotów kultury	5
Głębokość pokrycia. Poziomy symboliczne, społeczne i materialne.....	6
Wielostronność pokrycia. Zróżnicowanie mechanizmów i kanałów wpływów	7
Oś czasu. Perspektywa ponadhistoryczna i nowoczesna	8
Podsumowanie. Hipoteza do weryfikacji.....	9
Jak korzystać z materiałów szczegółowych?	9

Wstęp: Układ tekstu

Niniejsza analiza jest częścią opracowania na temat kulturotwórczego oddziaływania lęku przed śmiercią. Opracowanie składa się z trzech tekstów: głównego i załączników

1. Tekst główny, syntetyczny to ten, który właśnie Państwo czytają. Wyjaśnia, czym są rdzenie semantyczne i jakie muszą posiadać cechy, aby mapować obecność lęku w kulturze szeroko, głęboko i wielostronnie.
2. Załącznik - tabelaryczne zestawienie prezentujące stopniowe uszczegóławianie generalnej tezy, że lęk przed śmiercią jest siłą kulturotwórczą: wpierw na 17 szerokich makro twierdzeń (grupy), następnie na 55 twierdzeń bardziej precyzyjnych (podgrupy) i wreszcie na 265 szczegółowych rdzeni semantycznych. Jest to mapa $1 \rightarrow 17 \rightarrow 55 \rightarrow 265$.
3. Załącznik - opis struktury semantycznej każdego z 265 rdzeni - dokumentujący techniczną i logiczną architekturę każdego z nich.

Dla osób zainteresowanych pogłębioną analizą statystyczną, na prośbę udostępniam również kompletny model w formacie Excel.

Geneza i struktura modelu mapowania kultury

Pod pojęciem modelu rozumiem tutaj logiczną i uporządkowaną strukturę 265 rdzeni semantycznych, która służy do mapowania i analizy przejawów lęku przed śmiercią w tekstach na temat kultury.

Ten tekst jest wprowadzeniem i komentarzem do zbioru 265 rdzeni semantycznych. Rdzenie nie są luźnym zbiorem pytań. Powstały w wyniku kaskadowej dekompozycji generalnej tezy mówiącej, że lęk przed śmiercią jest silnie kulturotwórczy. Proces ten przebiegał etapami: początkowa teza została wpierw rozpisana na 17 szerokich twierdzeń szczegółowych, a następnie w każdym z nich wyróżniono składowe, co dało 55 twierdzeń jeszcze bardziej precyzyjnych.

Kolejne stopnie uszczegóławiania mają jeden cel: stworzenie obszernej siatki "sond" analitycznych, z których każda opisuje jeden, konkretny proces kulturowy, na który oddziałuje lęk przed śmiercią. Okazuje się, że 55 twierdzeń to wciąż poziom zbyt ogólny, by na nim oprzeć maszynową analizę tekstów. Musiała nastąpić ich ostateczna dekompozycja, poprowadzona według rygorystycznych reguł aż do momentu tzw. nasycenia teoretycznego (czyli punktu, w którym dalszy podział nie wnosiłby już nowych znaczeń). W jej wyniku powstało właśnie 265 rdzeni semantycznych – zdań gotowych do przetworzenia na postać cyfrową (embeddingi) i wprowadzenia do modeli AI, by umożliwić ich precyzyjne sparowanie z fragmentami literatury naukowej. Odpowiednie narzędzia AI potrafią szybko wskazać fragmenty literatury najbliższe danemu rdzeniowi, ale nie rozstrzygają za badacza. To badacz ocenia, czy dopasowania są trafne i co z nich wynika.

Czytając o „rdzeniach semantycznych”, można odnieść wrażenie, że to kolejny, techniczny wynalazek z obszaru sztucznej inteligencji. W tym projekcie intencja jest odwrotna: rdzenie to przede wszystkim rygorystyczne narzędzie humanistyczne służące uporządkowaniu niezwykle rozległego pytania, jak lęk przed śmiercią oddziałuje na kulturę a przez to ją współtworzy. Dopiero w drugiej kolejności stają się one narzędziem technicznym.

Zapewniają architekturę, dzięki której model embeddingowy (narzędzie do porównywania

znaczeń w tekście) potrafi trafnie „przylepiać” pytania do właściwych fragmentów w potężnym korpusie i zwracać sensowne dopasowania.

Rozbijając tezę ogólną na twierdzenia weryfikowalne w literaturze, stajemy przed fundamentalnym problemem praktycznym. Tezy muszą być na tyle szczegółowe, by „widziały” subtelne mechanizmy w różnych obszarach kultury, ale jednocześnie na tyle uporządkowane, by dało się je systematycznie testować i porównywać. Temu właśnie służy format rdzenia. Każdy z 265 rdzeni jest krótkim, jednoznacznym zdaniem opisującym ściśle jeden proces kulturowy – bez pytań, bez trybu warunkowego i bez rozmywania sprawczości.

Warto w tym miejscu odnieść się do możliwego zarzutu przypisywania sprawstwa abstraktom. Przecież to nie lęk przed śmiercią w sensie fizycznym 'generuje' czy 'wytwarza' kulturę – robią to ludzie i instytucje reagujące na ten lęk. Należy jednak podkreślić, że przyjęta forma jest zamierzonym i celowym skrótem myślowym o charakterze operacyjnym.

W zasadach budowy rdzeni semantycznych lęk przed śmiercią pełni rolę 'kotwicy' (agensa) procesu – jest źródłem dynamiki, a nie dosłownym wykonawcą działań. Taka konstrukcja pozwala na uporządkowanie ogromnego materiału w jednolitym schemacie: kotwica (lęk przed śmiercią) → element procesualny (co robi) → przedmiot procesu (na co oddziałuje) → pole procesu (sfera kultury) → kanał/kontekst (konkretna rama) → efekt. Tam, gdzie metodologicznie konieczne jest osłabienie bezpośredniego sprawstwa, stosuję formuły takie jak 'sprzyja', 'współkształtuje' lub konstrukcje bezosobowe.

Logika i parametry rdzenia semantycznego

Żeby bliżej wyjaśnić architekturę tego narzędzia, wystarczy zapamiętać, że rdzeń ma za zadanie precyzyjnie uchwycić schemat: „kto/co działa – jak działa – na co działa – w jakiej sferze kultury – i przez jaki kanał to się realizuje”. Wymusza to strukturę logiczną, w której każdy rdzeń rozpisany jest na pięć niezmiennych składowych:

- **Kotwica / agens przyczynowy** – czynnik uruchamiający dany proces kulturowy. W tym projekcie kotwicą jest zawsze wyrażenie „lęk przed śmiercią”. To wyrażenie rozumiane jest tutaj nie jako emocja jednostki, lecz siła kulturotwórcza wymuszająca rytualne, symboliczne i normatywne odpowiedzi. Odpowiada na pytanie: co sprawia, że coś musi być robione.
- **Element procesualny** – określa, jak lęk oddziałuje (np. wzmacnia, osłabia, organizuje, reguluje, przekształca, motywuje, kompensuje, uruchamia, buduje itd.). Muszą być używane czasowniki dynamiczne, które jednoznacznie określają kierunek działania, aby powstały z rdzenia embedding nie musiał się tego kierunku „domyślać”. Nie należy używać pseudo-czasowników statycznych: dotyczy, odnosi się do, pozostaje w relacji z, związany jest z. Te formy nie opisują procesu, lecz relację tematyczną - i są bezużyteczne dla embeddingu.
- **Przedmiot procesu** – definiuje, co bezpośrednio ulega kształtowaniu (np. ruchy społeczne, metafory śmierci, marginalizacja seniorów itd.).
- **Pole procesu** – wskazuje szeroką sferę kultury, w której proces zachodzi (np. media, popkultura, dyskurs, bioetyka, praktyki społeczne itd.).
- **Kanał / kontekst** – precyzuje, przez co to się dzieje, za pośrednictwem czego i w jakiej formie krąży (np. piśmiennictwo, więzi rodzinne, edukacja itd.).

Zasadnicze pytanie tego tekstu brzmi: czy zbiór 265 rdzeni daje mapę wystarczająco dobrą, aby mówić o pokryciu kultury w sposób szeroki, głęboki i wielostronny? Nie pytamy, czy rdzenie są sformułowane w sposób "ładny" lub "poetycki". Pytamy o jakość samego narzędzia badawczego. Chodzi o sprawdzenie, czy dzięki niemu da się dostrzec lęk przed śmiercią nie tylko w jednym, oczywistym miejscu (np. w religii lub medycynie), lecz w wielu nierzadko odległych obszarach; nie tylko na jednym poziomie (np. w języku), lecz także w instytucjach, praktykach i technologiach; oraz nie jako jeden przewidywalny efekt, lecz jako zbiór różnorodnych ścieżek oddziaływania.

Ciąg dalszy tego tekstu warto czytać mając przed sobą załącznik „Opis strukturalny 265 rdzeni semantycznych”. Każdy rdzeń jest tam opisany z podaniem pięciu wyżej wymienionych stałych składowych.

Szerokość pokrycia. Mapa obszarów i przedmiotów kultury

Szerokość pokrycia kultury to weryfikacja, czy rdzenie obejmują odpowiednio wiele zróżnicowanych obszarów i rodzajów zjawisk (czyli tego, na co lęk bezpośrednio działa). Najsilniejszym wskaźnikiem jest tutaj "przedmiot procesu". Gdyby siatka rdzeni była wąska, zauważylibyśmy zaledwie kilka dominujących przedmiotów (np. wyłącznie religię, rytuały czy narracje), podczas gdy cała reszta stanowiłaby marginalne przypisy. Tymczasem zestaw rdzeni obejmuje niezwykle szerokie spektrum: zidentyfikowano aż 242 unikalne przedmioty procesu. Kategorie powtarzające się od dwóch do trzynastu razy obejmują łącznie zaledwie 45 rdzeni (m.in. lęk – 13 razy, temat śmierci – 6, motywy śmierci – 5, programy *death education* – 3, tabu śmierci – 3, eufemizmy dotyczące śmierci – 2).

Oznacza to, że żadna pojedyncza kategoria nie "zjada" całości i nie dominuje w statystyce. Kategoria najczęstsza (Top-1) stanowi zaledwie około 5% rdzeni, a pięć najczęstszych łącznie (Top-5) to około 11%. Dowodzi to, że "szerokość" jest twardą, matematycznie potwierdzoną właściwością tego zbioru, a nie tylko figurą retoryczną. Obok klasycznych zagadnień pojawiają się tu tak różnorodne przedmioty procesu jak: ciało, geneza religii, decyzje instytucjonalne, modele edukacji, rytuały zdrowotne, wojskowa retoryka czy wreszcie wizje technologicznej nieśmiertelności.

Mapa kultury wyłaniająca się z rdzeni nie przypomina zatem kilku głównych autostrad otoczonych pustynią, lecz raczej gęstą sieć przecinających się dróg lokalnych i regionalnych. To adekwatny obraz, ponieważ kulturowa praca lęku przed śmiercią nie jest zjawiskiem jednokanałowym ani jednotematycznym. Rdzenie prowadzą badacza wprost do instytucji opieki (np. *"Lęk przed śmiercią sprzyja rozwojowi hospicjów i geriatrici, gdy tabu śmierci słabnie"* – rdzeń 023), przez współczesne praktyki medialne (*"Lęk przed śmiercią inspiruje memy i żarty o śmierci jako redukcję lęku"* – rdzeń 063), aż po materialne formy pamięci (*"Lęk przed śmiercią współkształtuje nowe materialne formy kultu zmarłych"* – rdzeń 100) oraz korekty w instytucjach religijnych (*"Lęk przed śmiercią naciska na Kościoły, by łagodziły katechezę strachu"* – rdzeń 021).

Drugiego mocnego dowodu na szerokość pokrycia dostarcza warstwa nośników kulturowych, czyli artefaktów. Przez artefakty rozumiem tu wszelkie realne wytwory człowieka, w których utrwała się i krąży dany proces – nie chodzi więc o artefakty stricte "muzealne", lecz o nośniki bieżącego działania kultury. Mamy do czynienia z artefaktami językowymi (pojęcia, narracje), behawioralnymi (praktyki, rytuały) oraz materialno-technicznymi i

instytucjonalnymi (przedmioty, infrastruktury, procedury, organizacje). Zdolność rdzeni do objęcia tak wielu typów nośników udowadnia, że metoda ta nie redukuje kultury wyłącznie do jednego medium (np. tekstu). To kluczowe z perspektywy socjologii i psychologii. Lęk przed śmiercią "pracuje" w narracjach, ale równie dobrze osadza się w procedurach instytucjonalnych, w praktykach cielesnych, w systemach organizacji opieki nad umierającymi, a nawet w projektach technologicznych obiecujących „wygraną ze śmiercią”. W prezentowanym modelu mapy kultury skatalogowano 421 artefaktów zgrupowanych w 12 kategorii. Są to m.in. artefakty rytualne (np. rytuały wspólnotowe, mit męczeństwa), technologiczne (np. rozwój AI, modyfikacje ciała) oraz materialne (np. popyt na produkty i usługi *longevity*, presja na rozwój biotechnologii).

Ostatnim potwierdzeniem dużej rozległości objętych pól jest fakt, że znaczna część rdzeni opisuje sytuacje, w których śmierć nie jest nazywana wprost. W kulturze najważniejsze procesy rzadko mówią o sobie otwarcie. Uwzględnienie tej strefy „pośredniej” sprawia, że baza rdzeni nie jest jedynie zwykłym katalogiem dyskursu tanatologicznego. Staje się realną mapą kulturowej pracy lęku przed śmiercią także wtedy, gdy lęk ten zostaje ukryty, zracjonalizowany, przesunięty lub „przebrany” w zupełnie inne tematy. Świetnie ilustrują to rdzenie pokazujące wpływ lęku na: publiczną debatę o sensie cierpienia (rdzeń 128), presję maksymalnego podtrzymywania życia (rdzeń 133), mobilizacje religijne i państwowe wokół ofiary i bohaterstwa (rdzeń 177), dyskurs bezpieczeństwa usprawiedliwiający przemoc polityczną (rdzeń 222), czy wreszcie na samo rozumienie osoby i istoty człowieka (rdzeń 250).

Głębokość pokrycia. Poziomy symboliczne, społeczne i materialne

Z kolei głębia pokrycia pokazuje, czy rdzenie docierają do różnych poziomów kultury. Najprościej ujmując, weryfikujemy, czy narzędzie to potrafi z równą sprawnością opisywać procesy symboliczne (obrazy, mity, narracje, język), społeczne (normy, instytucje, role, obyczaje, rytuały, wspólnoty) oraz materialno-techniczne (praktyki, przedmioty, infrastruktury, technologie). Centralną rolę w tej ocenie odgrywa zmienna nazywana w projekcie "polem procesu", która precyzyjnie informuje nas, gdzie dokładnie dane zjawisko zachodzi.

Na poziomie ściśle symbolicznym budowanie rdzeni jest stosunkowo łatwe, ponieważ kultura w oczywisty i bezpośredni sposób mówi o śmierci. Trudniej jest wykazać, że baza rdzeni potrafi równie precyzyjnie zejść do twardego poziomu organizacji społecznej i materialnej infrastruktury. Ten projekt realizuje to zadanie, dekomponując lęk przed śmiercią nie tylko na ukryte sensory, ale przede wszystkim na fizyczne działania i instytucje.

Pojawia się tu subtelny, lecz ważny dla spójności tego modelu mechanizm. Wiele rdzeni łączy w sobie więcej niż jedną sferę kultury, tworząc tzw. "wiązki" (np. dyskurs i instytucje, dyskurs i rytuał, czy instytucje i technologia). Przykładowo, rdzeń 221 (*"Lęk przed śmiercią sprzyja dehumanizacji i narracjom ofiarniczym mobilizującym przemoc"*) posiada przypisane pole „język / dyskurs / narracje” oraz „polityka / państwo / mobilizacja” – łączy więc warstwę opowieści z mobilizacją do realnego działania zbiorowego. Analogicznie, rdzeń 110 (*"Lęk przed śmiercią sprzyja narracjom religijnym przedstawiającym śmierć jako zagrożenie"*) ukazuje wiązkę „religia / systemy wierzeń” oraz „język / dyskurs / narracje”, gdzie dyskurs pracuje poprzez ramę interpretacyjną. W bardziej sformalizowanej postaci pokazuje to rdzeń 134 (*"Lęk przed śmiercią wspiera analizy przedwczesnych zgonów dla kierowania*

interwencjami i politykami zdrowia publicznego”), który ma charakter instytucjonalny i zarazem techniczny, gdyż obejmuje politykę zdrowotną oraz oparte na danych narzędzia jej wykonywania.

Samo tworzenie tego typu wiązek nie oznacza bynajmniej, że rdzeń opisuje „wszystko naraz”. Każde zdanie rygorystycznie trzyma się jednego procesu i jednej relacji sprawczej, a samo zjawisko wielowymiarowości jest w bazie umiarkowane – średnio przypada około 1,23 pola kultury na jeden rdzeń. Oznacza to, że uniknięto tworzenia mętnych, wielopiętrowych „zdań-kombajnów”. Z punktu widzenia antropologii takie podejście oddaje to, czego oczekuje się po dobrej teorii. Procesy kulturowe rzadko bywają jednowymiarowe. Głębia analizy polega zatem na tym, że rdzenie potrafią spletać te różne poziomy (np. wskazując jednocześnie i sens, i działanie), zachowując przy tym pożądaną, jednoznaczną logikę struktury „kotwica → element procesualny → przedmiot procesu → pole procesu”.

Wielostronność pokrycia. Zróżnicowanie mechanizmów i kanałów wpływów

Wielostronność pokrycia kultury weryfikuje, czy zaprojektowane rdzenie potrafią uchwycić wiele rodzajów efektów i rozmaitych ścieżek oddziaływania. Decydującą rolę odgrywa tutaj „element procesualny”, czyli pojęcie określające, jak dokładnie operuje lęk; czy wzmacnia, osłabia, organizuje, reguluje, przekształca, motywuje, kompensuje, uruchamia, czy może buduje określone zjawiska. Gdyby rdzenie były jednostronne, dominowałby tylko jeden konkretny typ oddziaływania, a pozostałe czasowniki stanowiłyby zaledwie wariacje stylistyczne.

W przedstawionym modelu analitycznym zestaw elementów procesualnych uderza różnorodnością. Widać jednak wyraźny „kręgosłup” - kilka głównych oddziaływań, które powtarzają się często (co najmniej 10 razy) i obejmują łącznie 173 rdzenie (na 265). Taki trzon ułatwia porównania, bo wiele rdzeni da się zestawiać na wspólnej osi tych samych typów oddziaływań.

Gdyby elementy procesualne były w większości unikatami, nie dałoby się porównywać rdzeni przekrojowo. Nie można byłoby pytać, jakie typy oddziaływań dominują w danej grupie, w danej podgrupie albo w całej mapie, ani dostrzegać powtarzalnych wzorców działania. Powtórzenia tworzą wspólną skalę porównawczą - rdzenie można zestawiać pod tym samym kątem, zamiast traktować każdy jako zupełnie odrębny przypadek.

Jednocześnie towarzyszy mu szeroki repertuar elementów rzadszych, które pozwalają śledzić niestandardowe ścieżki kulturowej pracy lęku. 37 relacji występuje tylko raz, a 14 relacji - dwa razy. Według statystyki z modelu Excela, kategoria najczęstsza (Top-1) obejmuje ok. 20% przypadków, a pięć najczęstszych (Top-5) ok. 54%. To pokazuje, że wielostronność jest realną własnością analizowanego zbioru. Widać to choćby na przykładzie czasowników takich jak „podmienia”, „skłania”, „towarzyszy”, „wypiera” czy „uprzedmiotawia”, które pojawiają się tylko raz, ale trafiają w sedno bardzo specyficznych mechanizmów.

Wielostronność nie dotyczy jednak wyłącznie czasownika w rdzeniu. Żeby widzieć wiele ścieżek działania, trzeba uchwycić także różne formy obiegu kulturowego. Służy temu element kanał/kontekst (KK): informacja, w czym i poprzez co proces się realizuje (np. instytucje, rytuał, praktyki, ikonografia, typ kultury, epoka). KK nie jest „tematem” rdzenia, tylko nośnikiem albo formą, w której proces krąży. Najprościej ująć to tak - KK odpowiada na

pytanie „przez co to się dzieje?” lub „w jakiej formie ten proces jest przenoszony i stabilizowany w kulturze?”.

Praktyczny test odróżnienia elementu KK od przedmiotu procesu (PP) i pola procesu (PPr) można oprzeć na rdzeniu 132 *"Lęk przed śmiercią technicyzuje śmierć jako problem medyczny"*. Elementem procesualnym (EP) jest „technicyzuje” (jak działa lęk). Przedmiotem procesu (PP) jest „śmierć jako problem medyczny” (co jest kształtowane). Polem procesu (PPr) jest „medycyna / bioetyka / koniec życia” (w jakim obszarze kultury to się dzieje), z kolei kanałem operacyjnym (KK) staje się sama „medycyna” (rozumiana jako sieć procedur, poprzez które proces się realizuje). Innym przykładem jest wspomniany już rdzeń 110, gdzie przedmiotem są „narracje religijne”, a kanałem (KK) staje się „śmierć jako zagrożenie”. Kanałem staje rama interpretacyjna: religijny dyskurs działa poprzez przedstawienie śmierci jako zagrożenia. To dobry przykład, że KK nie musi być „instytucją” czy „rytuałem”. Może być matrycą interpretacyjną, przez którą kultura „przepuszcza” lęk i utrwała go w znaczeniach. Z kolei w rdzeniu 221 (lęk przed śmiercią sprzyja dehumanizacji i narracjom ofiar niczym mobilizującym przemoc) kanałem/kontekstem jest „mobilizacja przemocy” – stanowiąca twarde przełożenie językowej narracji na rzeczywiste działanie zbiorowe (poprzez propagandę czy mechanizmy kreowania wroga).

Kanał przyjmuje różne postacie w zależności od badanego procesu. Jeśli rdzeń mówi o dziedziczeniu, kanałem są praktyki upamiętniania; jeśli mówi o kontroli nad odchodzeniem, kanałem (organizacyjnym i wskazującym na strukturę władzy) stają się instytucje. W zdaniu traktującym o ewolucji form kultu zmarłych, sam zwrot "zmarli" pełni rolę analitycznego skrótu myślowego, oznaczającego tak naprawdę szeroki kanał wszelkich relacji i praktyk wobec umarłych.

Dlaczego element kanału jest tak ważny w argumencie o wielostronnym pokryciu kultury? Ponieważ z pominięciem KK niezwykle łatwo jest pomylić wielość poruszanych tematów z faktyczną wielością ścieżek realizacji.

Może być wiele przedmiotów i wiele sfer kultury, ale jeśli wszystko dzieje się wyłącznie w jednym rodzaju obiegu, „w tym samym trybie” (np. wyłącznie na łamach akademickiego dyskursu), pokrycie będzie pozorne. KK ma pokazać, że rdzenie nie tylko „dotykają różnych rzeczy”, lecz także opisują różne formy krążenia kulturowego: instytucjonalizację, pamięć i upamiętnianie, rytuał, ramy interpretacyjne, mobilizację polityczną, praktyki cielesne, technologie. To jest właśnie kwintesencja wielostronności – możliwość pokazania badaczowi, że te same zjawiska psychologiczne bez trudu znajdują ujście, mogą być przetwarzane przez różne kanały kultury.

Oś czasu. Perspektywa ponadhistoryczna i nowoczesna

Perspektywę analizy domyka wreszcie oś czasu. W architekturze projektu dokonano wyraźnego rozróżnienia na procesy o charakterze ponadhistorycznym oraz nowoczesne. Zabieg ten nie służy arbitralnemu datowaniu każdego pojedynczego rdzenia, lecz zagwarantowaniu, że nasza mapa pojęciowa chwyta rzeczywistość z dwóch krańców. Po pierwsze, chroni przed złudzeniem, że kultura „od zawsze” działała tak samo: część kanałów i instytucji jest produktem nowoczesności. Z jednej strony uwzględnia to, co stanowi fundament antropologiczny (np. klasyczne rytuały, pamięć społeczna, konstruowanie moralności i formowanie wierzeń), a z drugiej to, co ukształtowało się jako kategoria

historycznie nowa (takie zjawiska jak medykalizacja procesów umierania, dylematy biopolityczne, postępująca komercjalizacja sfery *death care* czy śmiałe wizje technologicznej nieśmiertelności).

Dla odbiorców wywodzących się z obszaru nauk społecznych oraz z nauk o zdrowiu rozróżnienie to jest ważne: dowodzi bowiem, że lęk przed śmiercią nie tylko "od zawsze" kształtował symbole i rytuały, ale w nowoczesności znalazł nowe środowiska realizacji — instytucje ochrony zdrowia, systemy zarządzania ryzykiem, technologie napędzane obietnicą przedłużania życia a także nowe formy publicznego dyskursu.

Podsumowanie. Hipoteza do weryfikacji

Podsumowując, baza 265 zróżnicowanych rdzeni układa się w dużą, roboczą mapę oddziaływania lęku przed śmiercią na kulturę – mapę skonstruowaną szeroko, głęboko i wielostronnie. Jednakże pełna, bezwzględna użyteczność badawcza tej struktury urzeczywistni się dopiero na ostatnim etapie – w momencie skonfrontowania rdzeni z tekstami literatury naukowej podczas wektorowego wyszukiwania semantycznego. To ten moment dostarczy ostatecznego dowodu. Autorzy wielu tysięcy badanych stron rzeczywiście dokumentowali, że lęk egzystencjalny formatuje kulturę. Siatka weryfikacyjna w postaci rdzeni semantycznych wyłapie te sygnały we wszystkich możliwych sferach, wiązkach i kanałach. Narzędzia AI precyzyjnie przyporządkują do każdego z postawionych mechanizmów korespondujące z nim, rzetelne fragmenty dowodowe odnalezione w tekstach. Wtedy zobaczymy, które obszary są dobrze udokumentowane, a gdzie pojawiają się „puste miejsca”. Takie luki nie muszą oznaczać porażki: mogą wskazywać niedoreprezentowanie tematu w piśmiennictwie albo miejsca, w których baza rdzeni wymaga doprecyzowania.

Jak korzystać z materiałów szczegółowych?

Dwa uzupełniające teksty, przedstawiające w tabelach hierarchiczny układ twierdzeń o kulturotwórczym działaniu lęku przed śmiercią, czyli mapa 17 → 55 → 265 oraz opis struktur semantycznych wszystkich rdzeni liczą po kilkadziesiąt stron i ich lektura może być wyzwaniem. Zachęcam jednak do potraktowania ich jak katalogu, do którego warto zajrzeć.

Wgląd w tekst tabelaryczny '**Grupy, podgrupy, rdzenie**' pozwoli zobaczyć, jak szeroko zarzucona została sieć badawcza – od mechanizmów religijnych po biopolitykę nowoczesnych państw. Z kolei tekst '**Struktura rdzeni**' odsłania 'kod źródłowy' tego projektu: pokazuje, z jaką precyzją każde z 265 twierdzeń zostało rozłożone na czynniki pierwsze. Nawet wrywkowa lektura kilku stron tych zestawień pozwoli lepiej poczuć skalę i rygor całego przedsięwzięcia, zanim jego ostateczne efekty zostaną zweryfikowane w starciu z literaturą naukową.

Dla najbardziej zainteresowanych proponuję spojrzenie na szczegółową analizę statystyczną rdzeni, ich struktury (m.in. EP, PP, PPr, KK), w tym miernik Shannon H do oceny stopnia rozproszenia elementów tej struktury i miernik Gini do zbadania źródeł ewentualnej koncentracji tych elementów. Analiza jest zawarta w modelu Excela, który udostępniam zainteresowanym.